

Topologia personajelor și funcțiilor în basmul fantastic românesc.

Analiză semiotică: semn, comunicare

Lucrarea Ligiei Bârgu-Georgescu este una de pionierat atât la nivelul opțiunilor teoretice și metodologice, cât și la nivelul descrierii pe care o întreprinde. Pentru a o realiza, autoarea a avut de efectuat următoarele operații:

(1) o asamblare interdisciplinară de teorii parțiale (teorii ale basmului, teorii ale comunicării) și globale (teorii ale semnului, teorii ale limbajului, teorii ale culturii orale);

(2) o sinteză între variantele europene și cele americane ale teoriilor de mai sus;

(3) izolarea în calitate de obiect al descrierii a unor unități până acum nedescoperite în basm în general și în basmul românesc în special;

(4) opțiunea metodologică pentru un tip anumit de descriere și de regrupare a faptelor.

1. Osatura interdisciplinară a lucrării este reductibilă la următoarele teze:

(a) povestitul de basme este o instituție a culturii orale;

(b) povestitul de basme este un proces de comunicare;

(c) normele care guvernează povestitul de basme sunt particularizări ale normelor generale ale comunicării;

(d) povestitul de basme este un proces semiotic întemeiat pe competența de emisie și recepție în raport cu un ansamblu de sisteme semiotice, dintre care limba este sistemul fundamental;

(e) basmul este o macrostructură lingvistică, în interiorul căreia pot fi decupate structuri și macrostructuri lingvistice de ranguri diferite.

Ca instituție a culturii orale – arată autoarea –, povestitul de basme se realizează între indivizi cultural mai degrabă omogeni (spre deosebire de emițător-receptorii culturii scrise, care sunt mai degrabă eterogeni), în forme prestabilite și la prilejuri relativ fixe, de muncă iar nu de relaxare, cum sunt prilejurile la care se cântă balade.

Ca proces de comunicare, povestitul – în forma lui cea mai caracteristică – este o comunicare explicită individ–grup însoțită (sau încadrată) de o comunicare pe care Ligia Bârgu-Georgescu o numește „mutuală” sau „de climat” și pentru care noi am prefera denumirea de *comunicare implicită*, între indivizii din grupul receptor.

Povestitul este guvernat de norme de adaptare povestitor – receptor (care, subliniază în mod interesant autoarea, pot face ca basmul fantastic să vireze spre basm nuvelistic), de norme care stabilesc parametrii tradiționali pentru rolul activ și rolul pasiv. Astfel, BATRAN, BARBAT tind a fi parametri caracteristici pentru rolul de

povestitor; TANAR, FEMEIE tind a fi parametri caracteristici pentru rolul de ascultător de povești. Aceasta nu înseamnă – arată Ligia Bârgu-Georgescu – că tinerii sau femeile nu povestesc într-o colectivitate tradițională, ci doar că, atunci când o fac, actul este întrucâtva mai notabil decât dacă povestesc bătrâni sau bărbați. Informația comunicată de basm este prioritar redundantă, basmul fiind de cele mai multe ori cunoscut de grupul receptor care îl re-receptează.

Ca macrostructură discursivă, basmul este descompus de autoare în actanți și funcții, unitatea următoare de segmentare fiind motivul. Poziția adoptată de Ligia Bârgu-Georgescu deschide perspective pe care ni se pare util să le menționăm. Acestea sunt:

(1a) comunicarea de informație redundantă este comunicarea caracteristică spectacolului;

(1b) comunicarea fiind forma esențială a interacțiunii umane, basmul ar putea fi abordat ca formă de interacțiune;

(1c) atenția acordată conceptelor de interacțiune, comunicare, povestit dovedește că, în mod implicit, lucrarea autoarei este o lucrare de pragmatică semiotică;

(1d) în termeni lingvistici, basmul este un text narativ, motivul – un episod sau paragraf, actanții – criterii de segmentare a textului în episoade, iar funcțiile – criterii de regrupare a episoadelor în sintagme. În vederea publicării, Ligia Bârgu-Georgescu s-ar fi putut deci adresa cu profit și teoriei semiotice a spectacolului, a producției de semne, fără asumarea unor responsabilități altele decât responsabilitățile semiotice (de unde posibilitatea de a recepta mai multe mesaje simultan, receptarea corectă sau incorectă a spectacolului neantrenând sancțiuni de natură extrasemiotică), teoriei acțiunii și interacțiunii (există de altfel în lucrare un început în acest sens, dacă ne gândim la atenția pe care o acordă autoarea interacționismului simbolic), teoriei lingvistice a textului și poate chiar teoriei lingvistice a conversației.

2. Cadrul general al lucrării arată că Ligia Georgescu a optat în esență pentru linia de gândire semiotică americană Charles-Sanders Peirce – Charles Morris – Thomas A. Sebeok. În mod echilibrat și judicios, autoarea operează însă curent și sigur cu variantele europene ale teoriei basmului (V. Propp, E.-M. Meletinski, A.-J. Greimas, Cl. Lévi-Strauss, Tz. Todorov), cu variantele europene și americane ale teoriei comunicării (R. Jakobson, É. Benveniste, A. Martinet, E. Sapir), cu variantele europene ale teoriei semnului (Ernst Cassirer, Jacques Derrida), cu variantele europene ale teoriei limbajului (É. Benveniste, J. Dubois, O. Ducrot) și cu variantele europene ale teoriei culturii orale (A. Jolles, A. Van Gennep, A. Leroi-Gourhan, G. Calame-Griaule).

3. Partea cea mai originală a lucrării Ligiei Bârgu-Georgescu o reprezintă tipul de unitate – semiotică, folclorică, lingvistică – asupra căreia atrage atenția specialistului. Autoarea își propune să degajeze și să examineze acele episoade (motive) din basmele românești care

(a) se referă la semne, acte de producere, distrugere, utilizare, modificare, interpretare de semne sau

(b) care funcționează global ca semne în raport cu alte episoade ale basmului. Primele – arată Ligia Bârgu-Georgescu – întrerup, frânează, modulează în mod mai mult sau mai puțin sistematic curgerea narațiunii. Ultimele structurează, organizează narațiunea în ansamblu.

Scopul pe care și-l propune Ligia Bârgu-Georgescu este o lectură semiotică a basmului (unde *lectură* înseamnă, ca la Paul Zumthor, identificarea filologică a unităților, iar nu interpretarea lor, referindu-se deci la o operație prioritar sintactică, iar nu semantică), cu alte cuvinte o detectare a episoadelor semiotice relevante din basm, dacă facem abstracție de natura de semn a basmului însuși. Pentru a-l atinge, autoarea a despuat un vast corpus inedit: 1775 de basme din arhiva Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice.

4. Soluția de prezentare a rezultatelor, extrem de ingenioasă, a fost enumerarea episoadelor prin indicarea funcției căreia ele i se subsumează. În felul acesta a devenit evident că:

(4a) în corpusul analizat, nu toate funcțiile favorizează în egală măsură includerea de „episoade semiotice”: dintre cele 31 de funcții proppiene, doar 9 – arată Ligia Bârgu-Georgescu – sunt cele care includ episoade speciale de acest tip;

(4b) regruparea episoadelor pe funcții deschide perspectiva abordării conexiunilor sintactice între episoade incluse în funcții distincte și, implicit, perspectiva teoretică a rafinării modelului proppian, greimasian etc. al basmului;

(4c) se poate vorbi despre funcții care favorizează „episoade semiotice indexice”, „episoade semiotice iconice” etc.

Contribuția teoretică și metodologică pe care o aduce la studiul semiotic al basmului, în care ne permite să întrevădem nu numai urme ale modului de viață, ci și vestigii ale modului de semnificare, informarea bogată, atent cântărită, analizele pragmatice ale povestitului și sintactice ale semnelor, episoadelor, funcțiilor pe care le avansează fac din lucrarea de față un volum actual pe care mă bucur să aflu că cititorii români îl vor putea în curând consulta.

Dr. Sanda Golopenția-Erețescu

Cercetător științific principal III

Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice București

*

Cu mici adaosuri și omisiuni, rândurile de mai sus au alcătuit referatul pe care l-am prezentat, la 16 aprilie 1979, cu ocazia susținerii tezei de doctorat a Ligiei Bârgu-Georgescu, intitulată *Topologia personajelor și funcțiilor în basmul fantastic românesc. Analiză semiotică: semn, comunicare*. Conducătorul tezei era profesorul Mihai Pop. Titlul tezei evoca preocupările Cercului de poetică pe care îl îndrumau

(a) se referă la semne, acte de producere, distrugere, utilizare, modificare, interpretare de semne sau

(b) care funcționează global ca semne în raport cu alte episoade ale basmului. Primele – arată Ligia Bârgu-Georgescu – întrerup, frânează, modulează în mod mai mult sau mai puțin sistematic curgerea narațiunii. Ultimele structurează, organizează narațiunea în ansamblu.

Scopul pe care și-l propune Ligia Bârgu-Georgescu este o lectură semiotică a basmului (unde *lectură* înseamnă, ca la Paul Zumthor, identificarea filologică a unităților, iar nu interpretarea lor, referindu-se deci la o operație prioritar sintactică, iar nu semantică), cu alte cuvinte o detectare a episoadelor semiotice relevante din basm, dacă facem abstracție de natura de semn a basmului însuși. Pentru a-l atinge, autoarea a despuat un vast corpus inedit: 1775 de basme din arhiva Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice.

4. Soluția de prezentare a rezultatelor, extrem de ingenioasă, a fost enumerarea episoadelor prin indicarea funcției căreia ele i se subsumează. În felul acesta a devenit evident că:

(4a) în corpusul analizat, nu toate funcțiile favorizează în egală măsură includerea de „episoade semiotice”: dintre cele 31 de funcții proppiene, doar 9 – arată Ligia Bârgu-Georgescu – sunt cele care includ episoade speciale de acest tip;

(4b) regruparea episoadelor pe funcții deschide perspectiva abordării conexiunilor sintactice între episoade incluse în funcții distincte și, implicit, perspectiva teoretică a rafinării modelului proppian, greimasian etc. al basmului;

(4c) se poate vorbi despre funcții care favorizează „episoade semiotice indexice”, „episoade semiotice iconice” etc.

Contribuția teoretică și metodologică pe care o aduce la studiul semiotic al basmului, în care ne permite să întrevădem nu numai urme ale modului de viață, ci și vestigii ale modului de semnificare, informarea bogată, atent cântărită, analizele pragmatice ale povestitului și sintactice ale semnelor, episoadelor, funcțiilor pe care le avansează fac din lucrarea de față un volum actual pe care mă bucur să aflu că cititorii români îl vor putea în curând consulta.

Dr. Sanda Golopenția-Erețescu

Cercetător științific principal III

Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice București

*

Cu mici adaosuri și omisiuni, rândurile de mai sus au alcătuit referatul pe care l-am prezentat, la 16 aprilie 1979, cu ocazia susținerii tezei de doctorat a Ligiei Bârgu-Georgescu, intitulată *Topologia personajelor și funcțiilor în basmul fantastic românesc. Analiză semiotică: semn, comunicare*. Conducătorul tezei era profesorul Mihai Pop. Titlul tezei evoca preocupările Cercului de poetică pe care îl îndrumau

profesorii Alexandru Rosetti, Tudor Vianu și Mihai Pop, ultimul fiind și gazdă a ședințelor Cercului, la Institutul de Etnografie și Folclor (devenit ulterior, prin unirea cu Centrul de Fonetica și Dialectologie, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice). Faptul că am putut rămâne referent, deși depusesem actele de plecare, a ținut de miracol. Clipele petrecute împreună cu acest prilej marcau, alături de bucuria realizării unei colege și prietene pe viață, un moment în procesul lung și întunecat al despărțirii de tot ceea ce îndrăgisem până atunci.

O cunoscusem pe Ligia în anul 1961, tot într-un moment de cumpănă, când, neonorându-mi repartizarea, fusesem angajată, la început ca bibliotecar mănuiitor și mai apoi ca documentarist, la Institutul de (Etnografie și) Folclor. Ca documentarist, am lucrat în același birou cu ea și cu Tony Brill. Biroul alcătuia anticamera lui Ovidiu Bîrlea. Ligia, ca și Tony, făcea parte din sectorul literar și avea să intre curând în colectivul de Lirică, pregătind în vederea alcătuirii Colecției Naționale de Folclor, Indexul motivic și tipologic al liricii de jale. Alături de ea lucrau la proiecte similare Monica Brătulescu (Lirica de dor), Sabina Ispas și Doina Truță (Lirica de dragoste), Radu Niculescu (Lirica socială), Constantin Eretescu (Lirica satirică și de joc). Indexul liricii de dragoste avea să fie publicat între 1985 și 1988. Constantin Eretescu emigrează în S.U.A. în 1980, Monica Brătulescu emigrează în Israel în 1982, Radu Niculescu moare în 1987, Ligia Bârgu-Georgescu se pensionează în 1989, și munca lor de mulți ani de zile rămâne neîncheiată și nefructificată prin tipărire. O misiune pentru cercetători îndrăzneți viitori, care pot găsi materialul deja lucrat la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, ar fi ducerea la bun sfârșit a acestui efort.

Între timp, eu trecusem la Institutul condus de acad. Al. Rosetti, care se va uni, cum spuneam mai sus, cu Institutul de Etnografie și Folclor în anul 1975. Ligia Bârgu și cu mine vom redeveni colege în acest vals al instituțiilor. De altfel, încă din 1970, intrasem în echipa de cercetare complexă (cum numea Mihai Pop, conducătorul ei, încercarea de a reporni monografiile de tipul celor gustiene) „Valea Cosăului”, care-i va cuprinde, între alții, pe Liliana Alexandrescu, Șerban Anghelescu, Ligia Bârgu-Georgescu, Paul Drogeanu, Constantin Eretescu, Anca Giurchescu, Mariana Kahane, Aurora Liiceanu, Radu Răutu, Anca Surcel. De atunci și până în ajun de plecare, în 1979, am cunoscut bucuria culegerilor împreună cu prieteni vechi și noi în satele maramureșene Sârbi (pe timp de o vară) și Breb în toți anii care au urmat.

Ligia mai făcuse teren în Moldova, Bucovina, Transilvania, Dobrogea. Și a publicat (îngrijindu-le și prefațându-le), în răstimpul dintre 1980 și 1989 în care nu ne-am văzut, la Editura „Minerva”, trei volume substanțiale de corpus pe care mă bucur să le amintesc aici și acum: *Antologie de lirică populară românească* (1980), *Dragi îmi sunt izvoarele, luna și cu soarele. Căntece despre natură* (1983) și *Basme cu animale și păsări* (1987). Rămân să fie adunate în volum articolele pe care le-a scris atunci când nu lucra la Indexul motivic sau nu se afla, neobosită, pe teren.

În materie de publicare, visez însă și la publicarea (sub formă de carte sau de casete) a amintirilor Ligiei despre minunata „Babă” a primei ei copilării. De câte ori ne revedem (annual, până la pandemie), Ligia povestește, cum numai moldovenii știu să o facă, despre o bătrână însorită care se ocupa de copii în casa celor doi învățători Bârgu, unul și director de școală în sat. „Baba” se interpunea între autoritatea părintească și vioiciunea nedomolită a celor trei – mezina Ligia și doi frați mai mari,

toți puși pe pozne. Ea le dăruia copiilor o iubire mucalită, îi învăța glumind cu har să trăiască văzând hazul întâmplărilor și, din când în când, și partea mai grea a vieților. Cartea aceasta se impune, ea ar rotunji viața culegătoarei, editoarei și cercetătoarei, aducând-o în postura de povestitoare care nu e cunoscută decât de puțini, și sunt sigură că i-ar bucura pe mulți.

*

Publicarea volumului de față a fost în centrul preocupărilor Ligiei Bârgu-Georgescu multă vreme. Textul tezei s-a dovedit însă de negăsit ani în șir. Datorăm doamnei Mina-Maria Rusu, inspector general la Ministerul Educației și Cercetării, și doamnelor prof. univ. Elena Tîrziș, de la Universitatea București, fost director general al Bibliotecii Naționale a României, și Claudia Lungu, șefa Biroului de referințe bibliografice la Biblioteca Națională a României, regăsirea în timp record a lucrării, și domnului conf. univ. Ioan Dănilă, de la Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, decizia de a o publica. Către fiecare dintre cei numiți se îndreaptă în acest moment recunoștința mea și a viitorilor cititori.

Sanda Golopenția-Erețescu

Prof. Em. Brown University Providence,
RI 02912
USA
26 iulie 2020

Teologia universitară

Liliana Aron-Ene, *Oameni și locuri din Argeș, Pitești, Tiparg*, 2016

E la îndemână motivul pentru care această categorie a învățământului superior e mai puțin vizibilă: slujitorii ei sunt și sacerdoți, calitate ce le impune o anume discreție și când se vorbește despre opera lor științifică. (O simplă lectură a titlurilor atribuite acestei grupări de cadre didactice conduce la topica specifică: mai întâi cineva este preot și apoi deține o ocupație laică. De foarte puține ori am sesizat intenția de inversare a ordinii: prof. univ. dr. pr. X Y, în loc de pr. prof. univ. dr. X Y. În cartea pe care o prezentăm aici sunt notații diferite: unui preot de mir i se spune „Părintele prof. univ. dr. Dănuț Manu”, spre deosebire de „Pr. prof. univ. dr. Dumitru Radu”. Am renunțat la majuscula folosită nemotivat pentru „prof.”) Alta este situația în cazul profesoarelor.

Liliana Aron-Ene este lect. univ. dr. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfânta Muceniță Filoteia” a Universității din Pitești, doctor în teologie (2006) cu o teză care combină știința de bază cu folcloristica: „Conceptul ortodox de comuniune în creația populară românească. Implicații morale” (coordonator științific, pr. prof. univ. dr. Dumitru Radu). A publicat-o cinci ani mai târziu, în două volume: „Conceptul ortodox de comuniune”, respectiv „Comuniunea, în creația populară românească. Implicații morale”. Anterior, a fost prezentă în literatura de specialitate